

УДК 343.18

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.31>

ФОРМИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАКОННОСТІ ПРИЙНЯТИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИМИ СУДДЯМИ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ОСКАРЖЕННЮ

Вітушинська О. О.,
*аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

Вітушинська О.О. Форми судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню.

У статті розглядаються питання встановлення форм судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню.

Авторка зазначає, що особливої значимості набувають дослідження складних і мало врегульованих форм кримінального провадження, адже через наукове переосмислення таких форм можна досягти реального дієвого результату для правильного правозастосування, а, відповідно, досягнення завдань кримінального провадження та й справедливості кримінального процесу загалом. З цією метою авторкою наводяться філософські підходи до визначення понять зміст та форма, досліджуються підходи науковців щодо розуміння поняття кримінальної процесуальної форми.

Авторка визначає, що типовим для підходів до визначення кримінальної процесуальної форми є те, що вони змістом форми визначають дії (діяльність, процедури тощо), які урегульовані нормами кримінального процесуального права. Саме так, на найвищому рівні узагальнення, формулюється зміст кримінальної процесуальної форми і вона розглядається як певна постійність у разі відсутності зміни її змісту.

У статті форми судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню, визначено як гібридний формалізм, оскільки форма судового контролю законності за такими рішеннями є змішуванням вказівки на таку можливість оскарження, водночас без визначення чітких форм реалізації, а інколи і без вказівки на результат такої реалізації. А також стверджується, що на сьогодні існує 2 форми судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню: 1) контроль у порядку передбаченому ч. 3 ст. 309 Кримінального процесуального кодексу України; 2) контроль у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена Кримінального процесуального кодексу України.

Також авторкою зазначено, що це диференційовані форми кримінального провадження у межах однієї його загальної форми. А їх зміст направлений на реалізацію прав учасників кримінального провадження шляхом вчинення процесуальних дій з метою отримання процесуального результату. На створення такої форми вплинув розвиток її змісту: удосконалення реалізації стандарту доступу до правосуддя у національному кримінальному судочинстві.

Ключові слова: судовий контроль, слідчий суддя, форми кримінального процесу, оскарження, судові рішення, законність.

Vitushynska O.O. Forms of judicial control over the legality of decisions made by investigating judges that are not subject to appeal.

The article deals with the issues of establishing the forms of judicial control over the legality of decisions made by investigating judges which are not subject to appeal.

The author notes that the research of complex and poorly regulated forms of criminal proceedings is of particular importance, since through scientific rethinking of such forms, it is possible to achieve a real effective result for the correct application of law, and, accordingly, to achieve the objectives of criminal proceedings and the fairness of criminal procedure in general. To this purpose, the author provides philosophical approaches to the definition of the concepts of content and form, and examines the approaches of scholars to understanding the concept of criminal procedural form.

The author determines that it is typical for the approaches to define the criminal procedural form that they define the actions (activities, procedures, etc.) regulated by the rules of criminal procedure law as the content of the form. This is how, at the highest level of generalization, the content of the criminal procedural form is formulated and it is considered as a certain constancy in the absence of changes in its content.

The article defines the forms of judicial control over the legality of decisions made by investigating judges which are not subject to appeal as a hybrid formalism as the form of judicial control over the legality of such decisions is a mixture of indications of such a possibility of appeal, while not defining clear forms of implementation, and sometimes without indicating the result of such implementation. It is also argued that today there are 2 forms of judicial control over the legality of decisions made by investigating judges which are not subject to appeal: 1) control in accordance with the procedure provided for in Part 3 of Article 309 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; 2) control in case of a ruling by an investigating judge which is not provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The author also notes that these are differentiated forms of criminal proceedings within the same general form. And their content is aimed at exercising the rights of participants in criminal proceedings by performing procedural actions in order to obtain a procedural result. The creation of this form was influenced by the development of its content: improving the implementation of the standard of access to justice in national criminal proceedings.

Key words: judicial control, investigating judge, forms of criminal procedure, appeal, court decision, legality.

Постановка проблеми. Як зазначив В. М. Трофименко, поняття процесуальної форми належить до фундаментальних у кримінальній процесуальній теорії, яке, незважаючи на виняткову роль та значення в юридичному процесі, залишається недостатньо розробленим як на рівні доктрини, так і законодавчого закріплення. Крім того, питання, що належать до процесуальної форми, традиційно мають дискусійний характер. Це пояснюється тим, що дослідження різних аспектів порядку здійснення кримінального провадження так чи інакше пов'язане із дослідженням процесуальної форми і її диференціацією, що обумовлено значущістю та фундаментальним характером цих понять для процесуальної науки [1, с. 154-155].

Постійна переоцінка наукових поглядів, відповідно до реалій нормотворчості та правозастосування, є необхідним вектором для удосконалення вчення про процесуальні форми та беззаперечно має зворотній діалектичний зв'язок із практикою. Особливої значимості набувають дослідження складних і мало врегульованих форм кримінального провадження, адже через наукове переосмислення таких форм можна досягти реального дієвого результату для правильного правозастосування, а, відповідно, досягнення завдань кримінального провадження та й справедливості кримінального процесу загалом.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження форми кримінального провадження та його диференціації знаходимо у працях Г.П. Власової, С.Г. Волкотруб, І.В. Гловюк, О.М. Дуфенюк, О.В. Капліної, С.А. Крушинського, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, І.В. Оборонної, Д.В. Сімонович, Г.К. Тетерятник, В.М. Трофименка, Ю.В. Циганюк та багатьох інших науковців. Однак, дослідження форм судового контролю законності прийняття рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню залишилось поза увагою науковців.

Тому **метою дослідження** є встановлення форм судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, дослідження проблем форм судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню, необхідно розпочати з основ діалектики, дослідивши розуміння співвідношення понять змісту та форми як нероздільних.

Буття в світі проявляється в тому, що кожний об'єкт в ньому якимось чином оформлений, структурно організований, змістовний. Зміст та форма несуть інформацію про внутрішню та зовнішню характеристику об'єкту. Зміст – це насамперед сукупність елементів, зв'язків, відношень, що утворюють даний предмет, явище, процес. Під формою слід розуміти організацію змісту, спосіб зв'язку частин, елементів, які складають даний предмет, явище, а також спосіб їх існування. Це зовнішнє виявлення змісту. Зміст та форма існують в єдності та в стані взаємної обумовленості. Це означає, що зміст потребує своєї форми, але форма – це не якийсь додаток до змісту, а, перш за все, спосіб його існування та прояву [2, с. 176].

Науковці О.О. Решетов та З.В. Стежко визначають, що під змістом розуміють єдність всіх взаємодіючих елементів даної матеріальної системи. Форма – це принцип організації, впорядкованості того чи іншого змісту. Визначальною стороною змісту є його змінність, а форми – постійність, тому форма є більш консервативною; вона на початковому етапі розвитку об'єкта відповідає змісту, а потім сповільнює його розвиток. В кінці кінців зміст руйнує форму, але при цьому міняється і сам, знищуючи весь об'єкт [3, с. 159]. Форми, через які мислиться зміст, не накладаються на нього ззовні, вимагаючи його фіксації як статичної, абстрактної самоідентичності, а радше впливають із самого змісту; форми або визначення, яких він зазнає, самі надають йому нового змісту [4, с. 2].

В У.В. Хамар зазначено, що підсумкове розуміння відношення між формою і змістом можна звести до таких положень: 1. Відношення між категоріями зміст і форма фіксує процес розгортання суперечностей у процесі розвитку. 2. У відношенні між цими категоріями в згорнутому вигляді виражено закон єдності й боротьби протилежностей. 3. Поняття зміст і форма набувають категоріального статусу тільки в разі, коли обидві ці категорії використовують для аналізу розвитку об'єкта з погляду врахування виникнення та протікання внутрішніх процесів у ньому, врахування змін внутрішньої форми. Відповідно до цього, зміст і форму тлумачать як дві протилежно спрямовані сторони єдиного процесу. 4. Особливістю відношення між змістом і формою є те, що і форму, і зміст можна тлумачити як окремі явища, в кожному з яких також можна виокремити їхню форму і зміст. 5. Під час розвитку активним, початково змінюваним чинником є зміст. Форма, залишаючись незмінною, гальмує змінювання змісту. Коли зміна змісту стане істотною, призведе до значного загострення між новим змістом і старою формою, внаслідок чого твориться нова форма, відповідна змісту. Отже, суперечність між формою і змістом долається увідповідненням форми до змісту [5, с. 171]. Під час розвитку на різних рівнях відбуваються протилежні процеси щодо відношення між змістом і формою. З одного боку, зміна змісту явища викликає потребу увідповіднення форми до цього нового змісту. Отже, на вищому рівні аналізу активним є зміст, а форма увідповіднюється змісту. З іншого боку, є нижчий рівень, коли зміст явища тлумачать як окреме явище, в якому також є свій зміст і форма. Кількісні зміни цього явища (яке на вищому рівні є змістом) на цьому нижчому рівні є зміною його форми. У цьому контексті, зміна форми призводить до зміни якості на вищому рівні [5, с. 174].

Водночас, використовуючи поняття форми кримінального процесу, науковці звертають увагу на наступні її особливості. Г.П. Власова визначила, що наукова конструкція, яка розкриває структурно-технологічну характеристику правової форми діяльності є процесуальна форма. На її думку це система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, дій та операцій, за допомогою яких урегульовуються всі питання, що виникають у юридичному процесі. Аналітичний огляд наукових джерел та аналіз прокурорсько-судової практики, що був проведений Г.П. Власовою, дозволив зробити їй висновок щодо структури процесуальної форми, яка включає: процесуальне провадження, процесуальна стадія та процесуальний режим [6, с. 154]. Авторка сформувала дефініцію кримінальної процесуальної форми як зовнішнього вираження кримінальної процесуальної діяльності у вигляді встановленого кримінальним процесуальним законом порядку здійснення й оформлення результатів цієї діяльності. На її думку, наведена дефініція кримінальної процесуальної форми є фактично єдиною, загальною для всіх існуючих різновидів кримінальних процесуальних проваджень незалежно від того, чи здійснюються вони у звичайному, спрощеному або ускладненому (з додатковими для учасників кримінального судочинства процесуальними гарантіями) порядку [6, с. 154-155].

У Д.В. Сімонович визначено, що змістом поняття «кримінальна процесуальна форма» є визначений законом порядок проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, їх відповідне оформлення у процесуальних документах. Саме від дотримання процесуальної форми під час провадження залежить стан законності, а також забезпечення прав і свобод людини [7, с. 235].

А В.В. Михайленко зазначила, що процесуальна форма є складовою кримінального провадження, отже, по суті, вона визначає модель (тип) кримінального процесу (інквізиційний, змагальний, змішаний) [8, с. 11].

Більшість науковців прихильники трактування кримінально-процесуальної форми як правового явища, складного за своїм змістом, який розкривається через комплексність складових його компонентів, що відображають різні його сторони [9, с. 230].

Значний вклад у дослідження кримінальної процесуальної форми здійснив В.М. Трофименко [10]. Автор визначив сутність кримінальної процесуальної форми як сукупності закріплених за-

коном юридичних процедур, умов і гарантій, які забезпечують вирішення завдань кримінального провадження [10, с. 10].

Звісно, що наведенні приклади розуміння кримінальної процесуальної форми не є виключним, але такі цитування є типовими для розуміння сучасних наукових підходів до визначення кримінальної процесуальної форми через співвідношення форми та змісту. А типовим для них є те, що вони змістом форми визначають дії (діяльність, процедури тощо), які урегульовані нормами кримінального процесуального права. Саме так, на найвищому рівні узагальнення, можна сформулювати зміст кримінальної процесуальної форми і розглядати її як певну постійність у разі відсутності зміни її змісту.

Розглядаючи форми судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню, необхідно звернути увагу на те, що це різновид гібридного формалізму. Так, згідно О.М. Дуфенюк, гібридний формалізм як об'єктивно існуюче явище у правозастосовній практиці, яке полягає у змішуванні різних формальних (коли закон чітко визначає) та неформальних (коли закон не визначає) практик, про корисність/шкідливість яких можна говорити ситуативно в контексті конкретного випадку [11, с. 92]. Дійсно, визначена Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) форма судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню, є змішуванням вказівки на таку можливість оскарження, водночас без визначення чітких форм реалізації, а інколи і без вказівки на результат такої реалізації.

Зокрема, у ч. 3 ст. 309 КПК України визначено можливість оскарження ухвал слідчих суддів, але не вказано (у тому ж таки КПК України) про результат такого оскарження. А у правовій позиції Верховного Суду знаходимо інший підхід: у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилають положення ч. 3 ст. 309 КПК України, суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці її законності, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 КПК України [12]. У цьому випадку закон не визначає підстав оскарження, але порядок та результат очікуваний, адже, за аналогією, стосується порядку апеляційного оскарження.

Висновки. З огляду на наведене вище, ми встановили, що на сьогодні існує 2 форми судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню: 1) контроль у порядку передбаченому ч. 3 ст. 309 КПК України; 2) контроль у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена КПК України.

Форми судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню є диференційованими формами кримінального провадження у межах однієї його загальної форми. Їх зміст, при його змінності, направлений на реалізацію прав учасників кримінального провадження шляхом вчинення процесуальних дій з метою отримання процесуального результату. Такі диференційовані форми пов'язані із чинником розвитку змісту: удосконалення реалізації стандарту доступу до правосуддя у національному кримінальному судочинстві, що безпосередньо вплинув на утворення таких форм та їх постійне поліпшення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трофименко В. Кримінальна процесуальна форма як соціально-правова цінність. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 154–164.
2. Сандюк Л.О., Симоненко С.П., Сулим О.В. та ін. Основи філософії: навч. посіб. За ред. М.Ф. Шмиголя. К.: Центр учбової літератури, 2017. 412 с.
3. Решетов О.О., Стежко З.В. Класична теорія розвитку. Діалектика. *Наукові записки : зб. наук. пр.* Кіровоград: КНТУ, 2013. Вип. 13. С. 156–159.
4. The Role of the Form/Content Distinction in Hegel's Science of Logic. P. 1–15. URL: <https://deontologistics.co/wp-content/uploads/2012/01/formcontentshort.pdf>.
5. Хамар У. Аналіз відношення між категоріями зміст і форма. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2017. 1, 16 (Чер 2017). С. 170–176.
6. Власова Г.П. Співвідношення кримінальних процесуальних проваджень та диференціації кримінальних процесуальних форм. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 153–158.
7. Сімонович Д.В. Кримінальна процесуальна форма. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Випуск 5-2. Том 3. С. 233–235.

8. Михайленко В.В. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2020. № 1(21). С. 1–17. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20mvvzkr.pdf>.
9. Drozd V.H. Chapter 12 modern trends in the procedural form differentiation under reforming the criminal justice system of Ukraine. *Nauka i Pravoookhorona: Legal and Organizational Support of Law Enforcement Activities*: monograph. Lviv: Liha-Pres, 2019. P. 228–252. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-100-1/234-258>.
10. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 40 с.
11. Дуфенюк О. Формалізм у кримінальному провадженні: сутність та ризики дисбалансу. *Юридичний вісник*. 2022. Вип. 6. С. 84–94.
12. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 5 липня 2022 року. Справа № 757/27041/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190837>.